

УДК 78.071.2(477)"18/19"(092)+378.016:78

<https://doi.org/10.31652/978-617-UAWCS-2025.10>**Л.П. Василевська-Скупа**

кандидат педагогічних наук, доцент
 Вінницький державний педагогічний університет
 імені Михайла Коцюбинського
 м. Вінниця, Україна
 e-mail: lpvasylevska@gmail.com

Я.Р. Рихлінська

Здобувачка вищої освіти
 Вінницький державний педагогічний університет
 імені Михайла Коцюбинського
 м. Вінниця, Україна
 e-mail: ruhlińska_yana@ukr.net

А.Д. Носарчук

Здобувачка вищої освіти
 Вінницький державний педагогічний університет
 імені Михайла Коцюбинського
 м. Вінниця, Україна
 e-mail: nosarchukn@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ ШКОЛИ XIX-XX СТОЛІТТЯ

Анотація. В статті розглянуто засади вокально-професійної освіти в Україні протягом XIX - XX століть на підґрунті освоєння європейської вокальної школи, манери співу. Обґрунтовано особливості розвитку національної вокальної школи, що пов'язано з відкриттям консерваторій в м. Києві, м. Львові, м. Одесі, м. Харкові. Підкреслено роль методичних засад видатних українських педагогів – вокалістів у становленні вітчизняної вокальної педагогіки.

Ключові слова: українська вокальна школа, мистецтво сольного співу, вокально-педагогічні принципи, музична культура

Abstract. The article deals with the foundations of vocal and professional education in Ukraine during the nineteenth and twentieth centuries on the basis of mastering the European vocal school and singing style. The peculiarities of the development of the national vocal school, which is associated with the opening of conservatories in Kyiv, Lviv, Odesa, Kharkiv, are substantiated. The role of methodological principles of prominent Ukrainian vocal teachers in the formation of national vocal pedagogy is emphasized.

Keywords: Ukrainian vocal school, art of solo singing, vocal pedagogical principles, musical culture.

Розбудова економічного і духовного фундаменту Української держави потребує дослідження важливих чинників її становлення та розвитку інтелектуального, духовного, творчого потенціалу, усвідомлення людських цінностей нашої нації. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває питання розвитку вокальної вітчизняної школи. Відомо, що українці мають славу співочого народу. Його вокальна культура сягає своїм корінням у далеке минуле, її особливість в безмежній любові народу до співу, в незліченних пісennих скарбах та безлічі імен, які продовж віків захоплювали своїми чарівними голосами, глибиною почуттів, прославляли своїм мистецтвом українську культуру.

Мистецтво сольного співу різних країн вирізняється особливостями народної музики, а також національними особливостями фонетичного складу мовлення та голосоутворення. Кожна національна школа співу формується як із вокально-технічних принципів, так і з

урахуванням особливостей психологічного складу нації, витоків її музичної культури, особливостей історичного розвитку.

Основу української національної школи становить фольклорний та церковний спів. Слід визначити історичні періоди розвитку вітчизняної музики та вокальної школи, зокрема:

- 1) староруське вокальне мистецтво до XVI ст. (докласичний період);
- 2) становлення професійної школи хорового співу з XVII ст. по XIX ст. (класичний період);
- 3) професійна основа навчання сольного (оперного) співу європейської академічної традиції - кінець XIX ст. - початок XX ст. (посткласичний період);
- 4) вироблення наукової концепції й теорії української вокальної школи (сучасний період).

Основу вокально-професійної освіти в Україні було закладено в XIX столітті. В даний період формувалися засади характерні для української вокальної школи, які були спрямовані на освоєння європейської музичної мови та відповідно і манери співу. Її становлення й розвиток були тісно пов'язані з відкриттям та роботою консерваторій, серед яких слід виділити музичні академії в м. Києві, м. Львові, м. Одесі, м. Харкові, що спричинило розвиток єдиної національної школи.

Становлення та розвиток професійної академічної вокальної школи на теренах Західної України кінця XIX ст. початку XX ст. бере свій початок від італійської школи співу, та у процесі розвитку доповнюючи її особливостями індивідуального стилю видатних українських педагогів.

Яскравим прикладом того було засноване у Львові в 1826 році сином В.А. Моцарта Францом Ксавером-Моцартом Товариство Св. Цецилії, на базі якого було створено інститут співу.

Формування професійного вокального мистецтва пов'язано з діяльністю Галицького Музичного Товариства (ГМТ), заснованого у 1838 році, при якому у 1839 році було організовано курси навчання співу, потім відкрито музичну школу, і згодом у 1840 році на їх базі відкрили Інститут, де навчалось 40 співаків. Першими педагогами з вокалу були оперні співаки різних національностей: французи, італійці, німці, поляки, серед яких: Генрієтта Ля Рош - артистка-співачка (сопрано), примадонна оперних театрів та Войцех Смацяжинський – співак (тенор), органіст, диригент.

Фундатором Львівської вокальної школи вважається Валерій Висоцький – оперний співак (бас-кантанте), який здобув вокальну освіту у студії при Великому театрі у Варшаві. Він розпочав свою педагогічну діяльність в консерваторії з 1875 року та виховав плеяду відомих українських і польських співаків: А. Дідура, О. Мишугу, С. Крушельницьку, Л. Левицького, М. Вітошинського, М. Менцинського, Ч. Зарембу та інших. Педагог створив власну методику навчання сольного співу, в якій наголос робив на досконале володіння голосом, виразну дикцію та образне мислення, глибоке втілення співака у сценічний образ. В. Висоцький використовував у своїй практиці роботи з молодими співаками вправи для розвитку дихання, спираючись на італійський метод навчання співу, адже він був вихованцем італійської вокальної школи Ламперті.

Серед учнів В. Висоцького гордістю був Олександр Мишуга - славетний співак (король тенорів), який продовжив своє навчання в Італії та мав блискучу кар'єру оперного співака. Він продовжив педагогічні засади свого професора і розвивав їх у власній вокально-педагогічній діяльності у Львові, Варшаві, Мілані, Римі, Стокгольмі та Києві. Відомі його десять правил виховання майбутнього співака: спів – це подовжена мова, слід розвивати гнучкість та рухливість голосу як засіб для виразності слова; треба звернути особливу увагу на дихання, правильну вимову і виразну подачу слова; на початку навчання мовлення і співу не слід домагатися голосного звукоутворення, а вимагати від учнів не утрирування, але чіткої дикції і виразної вимови у розмові та співі, слідкувати за словом, що думку виражає; звертати особливу увагу на розвиток в учнів вокального слуху, для чого необхідно якомога частіше показувати їм гарні приклади; мистецтво співу повинно бути ідейним, воно повинно

облагороджувати і виховувати людей; щоб мистецтво співака доходило до слухача, співак повинен бути сам наповнений щирим почуттям і благородною простотою, він має бути працелюбним та вимогливим до себе [6, с.2-3]. Професор О. Мишуга з перших уроків знайомив молодих співаків з будовою голосового апарату та функціями його органів в процесі співу та пропагував нижньореберно - діафрагматичний тип дихання. Він у своїй практиці дотримувався заповіді В. Висоцького – «Поважай староіталійську школу співу, тому що лише вона може продовжити здоров'я твого голосу». Він з великою обережністю ставився до виховання співацьких голосів: заборонялось співати на повний голос, демонструвати силу, в перший рік навчання співу використовував вправи з обмеженим діапазоном, після цього учні співали простий італійський репертуар, повторювали старі розспівки (2-3 години) з поступовим ускладненням, обов'язковим був розвиток вокального слуху майбутніх співаків [6, с.148]. Методичні засади О. Мишуги знайшли продовження у вокально – педагогічній та виконавській діяльності співаків і співачок як України так і багатьох інших країн, а саме: М. Микиші, М. Тессейр – Донець, С. Мирович, М. Гребінецької, Я. Королевич-Вайдової та інші.

Вихованець В. Висоцького Чеслав Заремба - співак (баритон), вважався одним з кращих професорів у Польщі, з 1929 року викладав у Львівському Музичному Інституті. Він був прихильником італійського методу виховання голосу, так як удосконалював вокальну освіту в Італії. У Львові в його класі навчались М. Голинський, А. Шемінська-Зарембіна, Е. Бендер, З. Дольницький та інші. Вокальну школу В. Висоцького продовжувала оперна співачка світової слави - Соломія Крушельницька (лірикодраматичне сопрано). З 1939 року вона залишилася в Україні, з 1944 року була завідуючою кафедрою сольного співу у Львівській консерваторії, в 1952 році отримала звання професора.

Досягненням національної музичної культури в кінці XIX на початку XX століття стало створення професійних навчальних закладів у найбільших містах на той час Східної України – у Києві, Харкові, Одесі. У формуванні української академічної школи співу великий вклад належить основоположнику української музичної класики Миколі Лисенку. Так, у 1904 році у м. Києві була відкрита музично - драматична школа М. Лисенка, яка давала вищу мистецьку освіту, а програма музичних дисциплін відповідала програмам консерваторії. Серед спеціальних дисциплін був сольний спів, який викладали професори О. Мишуга та О. Муравйова.

В 1890 р. до Києва запрошується у приватну школу М. Тутковського професор співу Камілло Еверарді, котрий блискуче закінчив Паризьку консерваторію, мав чудовий голос бас-баритон величезного діапазону, досконало володів методикою викладання вокалу. На протязі семи років творчої праці з 1890 р. по 1897 р. К. Еверарді багато зробив для розвитку нашої вітчизняної вокальної педагогіки, адже він виховав відомих вокальних педагогів та співаків, а саме: М. Бочарова, М. Донець, В. Зарудну, І. Прянішнікова, Ф. Стравінського, Д. Усатова. К. Еверарді визначає, що секрет вокально-педагогічного мистецтва «у вусі», адже внутрішнім слухом викладач все тримає під контролем.

Окрім К. Еверарді дореволюційна Україна знала чудових вокальних педагогів: О. Сантагано-Горчакову, О. Додонову, А. Барцала, В. Зарудну.

Завдяки ініціативі Миколи Лисенка у 1904 р. у Києві відкривається музично - драматична школа, яка стає осередком виховання національних кадрів завдяки успішній педагогічній діяльності В. Заремби, П. Сокальського, А. Едлічки, М. Аркаса, П. Ніщинського, Б. Підгорецького, запрошених педагогів - вокалістів О. Мишуги, О. Муравйової, М. Зотової.

В 1939 р. була заснована Львівська консерваторія імені Миколи Лисенка, на базі музичного училища Київського відділення РМТ в 1913 році була відкрита консерваторія ім. П. Чайковського, з 1913р. почала діяти Одеська консерваторія імені Антоніни Нежданової.

Вагомий внесок у розвиток національної української вокальної школи здійснила вокальний педагог Олена Муравйова. Протягом 20-річної педагогічної діяльності в м. Дніпропетровську і м. Києві вона виховала сотні вокалістів, серед яких: І. Козловський, З. Гайдай, Л. Руденко, Д. Євтушенко. Одним з талановитих учнів О. Муравйової був В.

Мерзляков, який довгі роки працював у Вінницькому музичному училищі. Вокально-педагогічні принципи О.Муравйової є актуальними і нині: «терпіння – половина вміння», «положення гортані – фіксоване понижене, але не насильне», «під час співу горло повинно бути широким, звук округленим, губи вертикальними», «коефіцієнт корисної дії буде кращим, коли створити умови, надати можливість звуковому потоку вільно пролитись через ротоглотку», «варто усунути зі шляху такі перешкоди: звужене горло, опущене м'яке піднебіння, та ще домогтися створити співочий тонус, тоді звук поллється легко, вільно як політ птаха». Видатний педагог виховала більше 400 співаків і педагогів, в тому числі, цілу плеяду надзвичайних оперних співаків: І. Козловського, В. Златогорову, О. Бишевську, З. Гайдай, Л. Руденко та інших.

Особливий внесок у розвиток української вокальної школи здійснили корифеї української оперної сцени – І. Паторжинський, М. Летвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, Б. Гмиря.

В 1917 році було створено Харківську консерваторію, вокальний клас цього закладу започаткував Федеріко Алессандро Бугамеллі. Серед його учнів: Н. Сироватська, М. Рейзен, П. Голубєв, О. Чишко, Ф. Барб'єрі.

В 1913 році була створена Одеська консерваторія, до складу викладачів якої були запрошені: артист італійської опери Д. Дельфіно-Монетті, та викладач з великим педагогічним даруванням та досвідом Ю. Рейдер, яка очолила вокальну кафедру. Серед її учнів – А. Азрикан, М. Бем, О. Благовидова, М. Гришко, І. Лохвицький – Ланский, С. Мигай, В. Шахрай.

Вокальна школа Одеської консерваторії першої третини ХХ ст. розвивалась під впливом вокально – педагогічних принципів Ю. Рейдер, які, перш за все, базувалися на поєднанні національної вітчизняної вокальної традиції зі школою італійського бельканто. Школа Ю. Рейдер – це високі технічні вимоги у поєднанні з художнім розкриттям образу та змісту. Проте першочерговим завданням вона вважала набуття навичок правильного дихання, адже співочий апарат є цілісною системою, в якому все має зв'язок, а дихання – основа його життєдіяльності. На думку педагога, «хто хоче співати, повинен вміти дихати», «дихання є тим смичком, який викликає звуки зі струн – голосових зв'язок», «вмілий, розумний співак розпізнається, як він зберігає та витрачає дихання, звідси – вміння регулювати дихання, економити його... дихання повинно бути єдиним фундаментом для всіх голосів». Велику увагу Ю. Рейдер приділяла резонуванню та вважала це засадою рівного звучання голосу на всьому його діапазоні. Ю. Рейдер особливо ставилась до артикуляції, дикції і вважала, що запорукою їх правильності є свобода всього вокального апарату. Всі технічні вимоги у своєму класі Ю. Рейдер поєднувала в одну систему взаємодії дихання з правильним резонуванням та диханням.

Послідовницею Ю. Рейдер стала її учениця – оперна співачка Ольга Благовидова (меццо-сопрано), яка продовжувала втілювати педагогічні принципи свого викладача, розробивши свою власну систему викладання сольного співу з великим обсягом дидактичного матеріалу. Погоджуємось з міркуваннями викладача щодо збереження співаком високої позиції, яка допомагає у реалізації рівного звучання всіх голосових регістрів, адже «правильне формування голосних, збереження їх в одній позиції та їх протяжність створюють той безперервний характер звуку, що ллється, який відрізняє професійного співака і який на мові італійців називається «bel canto». Педагог наголошувала: «не подрібнюйте слово, не цідіть його крізь зуби, голосну вимовляйте ближче». Її вихованці – оперні співаки та послідовники її методики вокалу: М. Огренич, Т. Мороз, С. Христич, Б. Руденко, А. Бойко та інші.

Таким чином, основні методичні засади української вокальної педагогіки утверджувались на загальноприйнятих традиційних досягненнях італійської вокальної школи, критерії якої в своїй основі багато в чому є подібними. Насамперед співпадають погляди у ролі педагога-вокаліста, який повинен володіти багатьма якостями, зокрема: умінням передбачати перспективу розвитку того чи іншого голосу, володінні знань безлічі методів та прийомів, усвідомленні ролі вокальних вправ від простих до найскладніших, які